

UNIVERSITAT DE BARCELONA

La gestació d'una institució
universitària: el 550 aniversari
de la Universitat de Barcelona

Lliçó inaugural
del
Dr. SALVADOR CLARAMUNT
Catedràtic d'Història Medieval

INAUGURACIÓ DEL CURS ACADÈMIC
2000 - 2001

La gestació d'una institució universitària: el 550 aniversari de la Universitat de Barcelona

Lliçó inaugural
del

Dr. SALVADOR CLARAMUNT
Catedràtic d'Història Medieval

INAUGURACIÓ DEL CURS ACADÈMIC
2000 - 2001

Barcelona, 4 d'octubre de 2000

UNIVERSITAT DE BARCELONA

U

B

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

0701461925

Publicacions de la Universitat de Barcelona
Gran Via de les Corts Catalanes, 585 - 08007 Barcelona
Motiu de la coberta: Segell de cera del rei Alfons. Arxiu de la Corona d' Aragó. Col·lecció
Sigil·logràfica
Dipòsit legal: B-41.536-2000
Producció: Publicacions UB
Imprimeix: Gráficas Rey, S.L.
Tiratje: 800

La gestació d'una institució universitària: el 550 aniversari de la Universitat de Barcelona

Magnífic i Excel·lentíssim senyor Rector, Excel·lentíssimes i Il·lustríssimes autoritats, professors i alumnes, personal d'administració i serveis, senyores i senyors.

Celebrar el 550 aniversari d'una institució sempre és motiu d'alegria, i a la vegada ens proporciona una ocasió per reflexionar sobre el seu passat i el seu possible futur.

La institució universitària, nascuda per la lenta i imparabile evolució de la societat urbana dels segles XI, XII i XIII, té uns orígens, com els orígens de les coses més variades, envoltats en una nebulosa entre mítica, caòtica, reivindicativa, revolucionària i de modernitat. L'única cosa segura i incontestable és que, a través de tots els temps, la transmissió del saber s'ha fet sempre entre minories ansioses de mantenir el seu monopoli en el marc de l'*amor sciendi*, i el dilema entre l'*ambitio dignitatis* i la *invidia pecuniae*. Tota la resta són floritures justificatives d'unes minories que es diuen que ho han sacrificat tot per la ciència, quan en realitat el que ha prevalgut ha estat sempre la satisfacció de la seva vanitat intel·lectual, unit a l'instint de supervivència.

La nostra *alma mater* pertany a les fundacions universitàries sorgides al llarg de la tercera onada d'universitats medievals, ja en plena època de decadència del concepte originari de *Studium Generale* sorgit a Bolonya i a París al llarg del segle XII, que després es va expandir pels èxodes repetits i forçats d'estudiants i professors a ciutats com ara Oxford, Cambridge, Pàdua, Orleans, etc.

Aquesta tercera onada es va iniciar amb la fundació del primer *Studium Generale* per voluntat d'un sobirà, en aquest cas per l'emperador Frederic II d'Alemanya i rei de Sicília, el 1224 a la ciutat de Nàpols. A partir d'aquest any qualsevol sobirà amb certes pretensions culturals i de lluïment fundarà el seu Estudi o Universitat, i així s'inicia un llarg període de més de dos-cents anys de fundacions, en què prevaldrà més el prestigi polític, la reanimació econòmica o el control acadèmic que el mateix interès pel saber. En els territoris de la Corona d'Aragó, el primer Estudi General va ser el fundat l'any 1300 per Jaume II a Lleida, a petició de la ciutat.

El cas de la fundació de l'Estudi barcelonès és un dels més especials en la història del món universitari europeu medieval, perquè és un exponent clar de la poca amplitud de mires d'uns governants municipals, més interessats en el control del que s'ensenyava a la seva ciutat, que a situar-se entre les ciutats pioneres de la ciència i les lletres en aquells temps baixmedievals. Això no era, d'altra banda, una cosa del tot estranya, ja que aquest fou el cas també de Venècia, Florència i d'altres ciutats comercials, més atentes en els seus negocis que en la vida cultural.

Si ens centrem ja en la nostra institució barcelonina i, com passa en quasi tots els centres universitaris de fundació medieval, la creació de la nostra Universitat és la culminació d'un llarg procés educatiu cultural i institucional, els antecedents del qual es remunten a l'alta edat mitjana.

Els orígens remots es poden situar en la institució escolar creada pels canonges barcelonins a l'època visigoda i restaurada al segle XII. Diversos concilis van anar reiterant al llarg del temps la necessitat i l'obligació que, a cada catedral, hi hagués un centre d'educació per als joves que, més tard, es volguessin dedicar a la vida eclesiàstica, anomenats en diversos documents *scholares canonicos*. En aquest sentit, una de les disposicions essencials sorgides del concili del Laterà de 1179, va establir que a cada catedral hi hagués un mestre *qui clericos eiusdem ecclesie et scholares pauperes gratis doceat*. Per extensió, aquesta disposició també es va aplicar a les esglésies més importants de cada bisbat.

Les escoles catedralícies estaven sota l'autoritat del *precentor* o mestre d'accent, i en la majoria dels casos, com va ser el de Barcelona, van evolucionar cap a escoles de llatí i d'arts liberals.¹ Una nova ampliació de la primera disposició lateranense es va aprovar en un altre concili Laterà, el 1215, on es va ordenar establir una escola de gramàtica per instruir el clergat a cada ciutat important.²

Durant el bisbat de Guillem Torrellas, el 4 de maig de 1366 s'establí, de comú acord entre el bisbe i el capítol de la catedral de Barcelona, una càtedra de Teologia per instruir els canonges, els beneficiats i els que volguessin assistir a les lliçons, a càrrec d'un doctor en Sagrada Escriptura, amb una paga assignada de 30 lliures anuals; els mateixos canonges havien de pagar-n'hi la meitat, i l'altra meitat anava a càrrec de les almoines dels pobres.³

Des del segle XII, Barcelona va ser una ciutat que tenia cobertes les necessitats docents més peremptòries per l'existència d'escoles privades o públiques, ja fossin del bisbat, com acabem de veure, o del municipi, o pel fet que els fills de les famílies més benestants anaven a estudiar a centres universitaris de renom com ara Bolonya, Montpeller, Tolosa i París.

La consolidació dels *Studia* i, especialment, dels *Studia Generalia* en el primer terç del segle XIII, amb el reconeixement de les associacions d'estudiants i professors que duia implícit, després dels forts xocs, i moltes ve-gades sagnants, amb els poders de torn (imperials, reials, eclesiàstics o municipals) va conduir moltes ciutats a admirar les ciutats universitàries, però a la vegada a témer les conseqüències que es poguessin derivar de la presència dels estudiants quant a una possible ruptura de l'equilibri social urbà.

Com va succeir també a moltes altres ciutats, el poder municipal barceloní sempre va considerar un perill per al benestar de la ciutat la sèrie

1. Antonio DE LA TORRE, *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona*, Universidad de Barcelona, 1971 [introducció de Jordi Rubió i Balaguer], pàg. 26.

2. José M. MADURELL I MARIMON, «Las Escuelas de la Seu de Barcelona», *Hispania Sacra*, vol. I, Barcelona, 1948, pàg. 398.

3. Doc. 27, 4 de maig de 1366, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 48.

d'immunitats i d'exempcions de què gaudia qualsevol tipus d'Estudi General. Com a conseqüència d'aquests precedents i temors, el Consell de Cent barceloní es va oposar rotundament al primer oferiment del rei Martí l'Humà, el 1398, de crear un Estudi General a Barcelona. Aquesta actitud xocava amb la prohibició reiterada dels consellers de Barcelona de la publicació del pregó sobre l'Estudi General de Lleida, adduint que a Barcelona ja s'ensenyava gramàtica i lògica i, a vegades, dret canònic i civil, medicina i filosofia. Aquest fet mostra el temor dels responsables de la ciutat de Barcelona que molts estudiants se sentissin més atrets per la nova vida universitària i de llibertat que oferia l'Estudi General de Lleida, que per la vida rutinària de les escoles tradicionals, ja fossin públiques o privades.

Moltes vegades, la política és incoherent i els seus protagonistes ignoren o obliden intencionadament les peticions fetes pels seus predecessors. Aquest és el cas del Consell de Cent barceloní que, el juliol de 1310, va tenir una iniciativa, que també rebia el suport dels prohoms de la ciutat, en la qual es comunicava al rei Jaume II que alguns ciutadans, amb el desig d'instruir els seus fills i germans i altres habitants de la ciutat en el preceptes legals, o sigui en dret, es proposava obtenir dos doctors que els ensenyessin. Com que els reis i les ciutats il·lustres de tot el món, com és sabut, afavoreixen aquests mestres en benefici de la utilitat pública, van demanar al rei que donés un guiatge especial als doctors que arribessin per impartir aquest ensenyament, com també als seus deixebles, i els permetés escollir-hi un o diversos rectors que ordenessin les coses útils i necessàries a l'estudi. Era una manera subtil d'intentar trencar el monopoli que Lleida tenia en matèria d'ensenyament jurídic, al mateix temps que es buscaven tots els beneficis que reportaven els ensenyaments jurídic i cap dels problemes que les immunitats de què gaudien professors i estudiants ocasionaven a Lleida.

Malgrat les incongruències flagrants realitzades pel Consell de Cent barceloní, les al·legacions de Barcelona per impedir el pregó dels estudis impartits a Lleida es van fonamentar en el fet que els ensenyaments impartits a la Ciutat Comtal eren molt anteriors a la concessió, el 1300, del privi-

legi reial a Lleida, i que, per tant, aquest no podia invalidar la possessió de la llibertat consuetudinària d'ensenyar que Barcelona tenia.⁴

Els desigs de tenir unes càtedres d'alt nivell a Barcelona per ensenyar dret no van ser obstacle perquè la ciutat, bastants anys després, rebutgés l'oferiment del rei Martí (1395-1410) de fundar l'Estudi General, que era el primer que rebia Barcelona. La negativa ràpida i rotunda del Consell municipal barceloní a l'oferta reial no va canviar la intenció de Martí l'Humà que, a causa del seu delicat estat de salut, va decidir fundar un col·legi de medicina a la mateixa ciutat, amb els mateixos privilegis que els estudis de medicina de Montpeller, per la qual cosa va sol·licitar la butlla de fundació corresponent al papa d'Avinyó Benet XIII.⁵

Martí l'Humà, sense posseir la butlla papal, va concedir un privilegi de fundació de l'Estudi General de Medicina de Barcelona el 10 de gener de 1401; i el va dotar d'una Facultat d'Arts⁶ el maig de 1402. Davant de la nova proposta i de l'actitud del monarca, el Consell de Cent es va tornar a manifestar en contra perquè considerava que no era convenient que a la ciutat hi hagués un Estudi, tret del que ja hi havia sota control municipal i que s'impartia normalment a l'escola de la catedral. La ciutat, a través dels seus representants, es va negar a secundar l'oferiment reial, i va deixar entendre que, en cas de cristal·litzar aquesta fundació, no es faria càrrec de cap possible despesa ni de les conseqüències que se'n poguessin derivar.

4. Doc. 18, 4 d'octubre de 1346, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 32-33.

5. Qualsevol bisbe o monarca podia erigir un *Studium* a manera de centre d'alta cultura, però la validesa dels graus o dels diplomes que oferia només era reconeguda en el seu territori jurisdiccional. D'aquí la cerca d'un reconeixement superior, especialment de caràcter universal. En l'Europa cristiana d'obediència romana, les dues úniques institucions de caràcter universal eren el Papat i l'Imperi; per aquest motiu, buscar una butlla pontifícia o un diploma imperial de reconeixement d'un *Studium* era el camí obligat perquè de simple *Studium* esdevingués un *Studium Generale*, o el que és el mateix, el reconeixement de validesa universal als títols concedits per la nova institució universitària.

6. Les facultats d'Arts eren una mena de preparació per als estudis universitaris i atorgaven el títol de batxiller en Arts. Es pensava que, sense una bona preparació en gramàtica, retòrica i, en línies generals, en tots els ensenyaments que antigament s'agrupaven en els tradicionals *trivium* i *quadrivium*, era impossible poder entrar en les facultats de Medicina, Filosofia, Teologia i Dret.

Malgrat aquestes negatives a la petició reial, no hi ha cap dubte que la vida estudiantil a Barcelona va tenir una vitalitat relativa, com ho demostrà una ordenança dels consellers el 1333, que prohibia als professors i estudiants de Barcelona de cavalcar en grup sota una pena de 200 sous o de presó. Aquest document sembla que indica l'existència d'escoles organitzades, els professors de les quals eren graduats, i entre les quals destaquen les de la catedral i les de la ciutat, com també altres de privades; però també demostra la por dels responsables de la ciutat a qualsevol baralla promoguda pels estudiants.⁷

L'intrusisme en l'exercici de les professions d'advocat i de metge devia ser molt elevat, d'aquí les súpliques constants i disposició per intentar frenar aquest fet. El 1334, el mateix rei Alfons el Benigne, a instàncies dels consellers de Barcelona, va manar que, perquè fossin examinats els juristes que volguessin exercir a la ciutat, havien d'haver estudiat durant cinc anys dret civil i posseir els cinc llibres del *Corpus Iuris Civilis*.⁸ L'octubre del mateix any 1334, l'infant Pere, el futur Pere el Cerimoniós, a instàncies dels metges de Barcelona, atesa la seriositat del tema, ja que molts per la seva ignorància en medicina causaven greus danys, va manar que ningú, ni home ni dona, no exercís la medicina sense ser examinat, segons van establir les constitucions de Catalunya, tret que fos batxiller o mestre.⁹

Les corts de Cervera de 1359, continuant i ampliant el que establien les corts de Montsó, van disposar que cap jurisconsult no pogués ser advocat, jutge o assessor, si no posseïa els cinc llibres del *Corpus Iuris Civilis*, o almenys els llibres ordinaris del *Corpus Iuris Canonici*, i no havia estudiat cinc anys en un Estudi General. Aquestes i moltes altres disposicions són corroborades en la documentació notarial conservada a Barcelona, que ens il·lustra plenament sobre el llibre que posseïen els metges i els advocats a les seves biblioteques.¹⁰

7. Doc. 5, 23 de juliol de 1310, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 8-9.

8. Doc. 12, 13 de febrer de 1334, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 18.

9. Doc. 13, 13 d'octubre de 1334, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 19-20.

10. És molt aclaridora l'obra de Josep HERNANDO, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*, vol. I, Barcelona: Fundació Noguera, 1995, pàg. 29-35.

Amb aquests precedents a l'ensenyament superior i amb l'actitud del Consell de Cent, el rei Martí l'Humà, l'abril de 1402, un any després del privilegi fundacional, va reafirmar l'Estudi de Medicina davant del veguer i del subveguer de Barcelona, amb la intenció de deixar ben clar que era un fet irrevocable i que havia de ser, a més, defensat per la mateixa ciutat i molt especialment per ells mateixos, com consta a la carta del rei signada a València el 9 d'abril de 1402: “[...] *Per ço recomanant-vos singularment lo Studi, vos manam, com pus expressament podem, sots incorrimment de nostra ira e privació de vostres officis, que lo dit Studi, maestres e estudiants en aquell ab lurs families e béns servets de tots anugs e sinistres e aquells, aytant con honestament fer puxats, tractes favorablement e benigna. Certificant-vos que de açò nos servirets fort specialment e del contrari nos deplauriets e coneixerets-ho en vostres oportunitats e affers*”.¹¹

Per corroborar la seva fermesa en la qüestió de l'Estudi de Medicina, el rei, pocs dies després, el 12 d'abril de 1402, va reiterar novament la seva protecció al nou organisme i va establir una protecció especial al personal de l'Estudi, des del canceller fins als estudiants, i als seus familiars i béns, com permetien les constitucions de Catalunya.¹²

A partir d'aquell moment, els esdeveniments es van succeir amb una gran rapidesa i, així, el 9 de maig de 1402, el monarca va acabar de perfilar una nova estructura mitjançant la dotació a l'Estudi de Medicina d'una Facultat d'Arts, que es considerà un complement indispensable per a una correcta formació intel·lectual i humana dels futurs doctors: “[...] *auxiliaris humanorum corporum medicina studium recolimus fundavisse, quorundam magistrorum liberalium artium, sine quibus ad adictum medicine Studium atenditur quasi frustra*”.¹³

La voluntat i la protecció reial, a més de tenir en contra el Consell de Cent, tampoc no va comptar amb la visió de futur suficient dels mateixos professors de l'Estudi de Medicina que, com qualsevol cos de professors,

11. Doc. 13, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 113, ACA, reg. 2175, 89.

12. Doc. 74, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 114.

13. Doc. 75, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 115-118.

estava sempre més atent a les enveges mútues que a preservar la continuïtat de la institució a la qual pertanyien. Per aquest motiu, en un document donat a València l'11 de setembre de 1402, el rei va esmentar el bon funcionament de l'Estudi de Medicina, i alhora apel·lava que es mantingués la unitat i la concòrdia entre el professorat perquè no es destruís el que havia fundat amb tanta sol·licitud.¹⁴

L'Estudi General de Medicina es consolidà a Barcelona, juntament amb la Facultat d'Arts que hi estava adscrita, mentre el rei tornava a realitzar davant la Santa Seu, i fins i tot demanava a Berenguer Riera, procurador reial a la cúria d'Avinyó, que gestionés l'assumpte, si bé es desconeixia la resposta del papa Benet XIII a aquests prec.¹⁵

La consolidació progressiva de l'Estudi de Medicina es va traslluir en una sèrie de documentació on es reglamenta la normativa d'exàmens i la seva organització des de 1402 fins al 1419, ja en època d'Alfons el Magnànim. Malgrat aquest fet, el rei Martí, el 1408, va dur a terme el que seria el seu darrer intent d'implantar un Estudi General o Universitat a Barcelona, repetint la mateixa proposta que havia presentat deu anys enrere, que va ser refusada novament de manera contundent.

La resposta del Consell de Cent va ser: *“Acordà lo Consell que per moltes rahons en lo dit consell plenament discutides. Estudi General en altre més avant que huy se te en Barchinona, no és bo ni profitós a la ciutat”*.¹⁶

Es va enllestir d'aquesta manera la petició reial, tant per al present com per al futur. Abans d'aquesta actitud reiterada, el rei claudicà definitivament de la seva idea de dotar Barcelona d'un Estudi General complet. S'havien imposat les tesis defensades pel Consell de Cent, de veure un Estudi General, amb els seus privilegis i immunitats corresponents, com un veritable perill per a la seguretat ciutadana, que alhora suposava la pèrdua del control dels ensenyaments que fins aleshores s'impartien a la ciutat, controlats essencialment, com ja hem vist, pel mateix municipi o la catedral.

14. Doc. 77, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 121.

15. Doc. 77 i 80, 24 de setembre de 1402, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 123-124.

16. Doc. 94, 26 d'octubre de 1408, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 142.

La importància de les iniciatives del rei Martí l'Humà van ser molt útils per a la posterior consolidació i funcionament de la futura universitat barcelonina. Com assenyala Jordi Rubió i Balaguer: “[...] *para juzgar cumplidamente la eficacia de la política universitaria del rey Martín, recordaré que el privilegio de Fernando el Católico de 14 de enero de 1488 no iba dirigido a los consellers sino al canceller e universitat del Studi dels artistes e metges de Barcelona y glosaba aunque también ampliaba, la concesión de su fundador*”.¹⁷

Barcelona, des de començament del segle xv, compta amb la novetat de l'Estudi de Medicina i Arts per voluntat del rei Martí, i també amb les seves tradicionals *escoles majors*, terme que tant fa referència a les escoles de la ciutat com a les de la catedral.

Però la ciutat va iniciar una llarga crisi institucional i financera, a la qual cal afegir els ràpids canvis mercantils i la necessària adaptació als nous temps, que inclou, naturalment, un procés de reestructuració del sistema educatiu i que va conduir, el 1431, a la concentració de totes les escoles de la ciutat en un únic organisme, sota l'autoritat eclesiàstica, però que rebien el suport polític, i en la pràctica també econòmic, de les magistratures ciutadanes.¹⁸

Aquell mateix any, el 27 d'octubre de 1431, només un mes abans de la unificació definitiva, es van establir unes ordenances sobre el règim de les escoles majors de la ciutat, publicades per ordre del veguer, amb l'objectiu de centralitzar-les.¹⁹ És un document que es preocupa en especial de la qualitat i del bon funcionament de l'ensenyament que avui denominaríem *secundari*, que sembla que havia baixat molt de nivell. Aquest fet es tradueix, en termes administratius, en la centralització de tot el sistema i en la prohibició explícita de fer classe fora de la institució reconeguda legalment, i mantenir sempre un hàbil equilibri entre els poders eclesiàstic i civil, titulars de les escoles majors esmentades.

17. DE LA TORRE, «Introducción», *Documentos...*, pàg. 61.

18. DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 33.

19. DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 196-198.

Davant el canvi dels temps i la tan temuda recessió econòmica, d'altra banda ben patent en l'època, les classes dirigents de la ciutat es preocupen de posar ordre a qüestions relacionades amb el món de l'ensenyament, almenys la que feia referència a les arts liberals. I no només pel que fa a aspectes burocraticoadministratius, sinó a una altra mena de preocupacions, com les que reflecteix el document que el bisbe de Barcelona va enviar a Galceran Roca, mestre de la catedral, per tal que eviti la indisciplina dels estudiants i les baralles entre ells, sota pena d'arrest en cas d'incompliment.²⁰

Un darrer aspecte en relació amb les escoles majors és el de la seva ubicació, ja que l'any 1432, el Consell de Cent reconeix que l'edifici de l'escola es trobava en un estat lamentable i decideix buscar un nou local. Aquest detall fa pensar que la ubicació de les escoles que s'havia aprovat era només teòrica, a falta d'una seu adequada.

El panorama polític, social i econòmic ha canviat tant que el segon intent per obtenir un Estudi General a Barcelona (després dels que va reiterar Martí l'Humà i que li foren menyspreats) va partir aquest cop del mateix Consell municipal el 1448, el qual, després de dos anys de discussions internes, va decidir, en sessió de 21 d'abril de 1450, que seria molt convenient que Barcelona en tingués un i que se celebressin dues fires anuals per donar una prosperitat més gran a la ciutat, que es trobava en plena crisi econòmica, i, d'aquesta manera, revitalitzar-la.

El procés per aconseguir-ho es va iniciar el 1448, després de mig segle d'actitud negativa en aquest sentit, a causa del mateix Consell de Cent. Si ens limitem al document que reflecteix aquesta disposició, la causa més destacada seria la d'una deficiència de caràcter cultural, com indica el text: “[...] en aquesta ciutat són totes coses pertanyents a ciutat insigna e notable sinó que ych fall Studi General, que l'ennobliria molt, e los fills dels ciutayadans, haurien ocasió d'acquirir sciència e la dita ciutat en reportaria gran profit e fama”.²¹

20. Doc. 127 ter, 12 d'abril de 1432, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 203.

21. Doc. 144, 29 de febrer de 1448, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 224.

Finalment sembla que el poder municipal barceloní s'ha adonat del que suposaria comptar amb un Estudi General al segle xv, ja que les ciutats es dividien entre les que posseïen els centres universitaris i les que no. Els precedents de reforma, duts a terme des del 1432 per intentar pal·liar el desastrós panorama de l'ensenyament superior, eren tardans i insuficients, ja que el que necessitava Barcelona era una infraestructura més complexa que aquella de la qual havia gaudit fins aleshores.

Però no ens podem enganyar, més que un desig de millorar la cultura, el que hi havia en el canvi d'opinió del Consell de Cent era la voluntat de revitalitzar econòmicament la ciutat. Jordi Rubió i Balaguer ho insinua també quan diu que "*por motivos más bien económicos que intelectuales*",²² el Consell va acceptar la presència d'un Estudi General.²³

Malgrat la necessitat de reanimar la vida de la ciutat al preu que fos, al si del Consell de Cent els enfrontaments van ser molt durs i les deliberacions, prolongades. Només dos anys més tard, el 2 d'abril de 1450, en tenim notícia per una carta que escriu Guillem Jordà a Joan Marimon des de Perpinyà, ja que el primer havia estat enviat per organitzar l'Estudi d'aquesta ciutat. Aquestes gestions prèvies manifesten el recel dels consellers de la ciutat davant la possibilitat d'acollir una institució que s'escapés del seu control.

L'opinió dels consellers era que calia l'autorització del papa i del rei per aconseguir la fundació d'un Estudi General, en el qual el rector no tindria jurisdicció i els estudiants no tindrien un altre fur diferent del que gaudien abans d'haver-n'hi un. D'aquesta manera, el futur Estudi General dependria del Consell i del capítol catedralici, com fins aleshores havia succeït amb les escoles majors.

Finalment, després de gairebé dos anys de discussions, en la sessió del Consell de la ciutat del 21 d'abril de 1450, els magistrats van donar

22. DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 33.

23. Salvador CLARAMUNT, «Origen de las Universidades catalanas medievales», *Estudios sobre los orígenes de las Universidades españolas*, Universidad de Valladolid, 1998, pàg. 110.

compte als prohoms de la conveniència que a Barcelona hi hagués un Estudi General, i que se celebressin dues fires anuals. Es va insistir que l'Estudi General havia d'estar allunyat del centre urbà. Un cop més el factor econòmic va quedar ben patent, pel fet d'interrelacionar l'Estudi amb les dues fires anuals; esdevé, per tant, un nou element de l'anhelada revitalització econòmica.

El Consell de la ciutat va enviar ambaixadors al rei Alfons el Magnànim (1416-1458), entre els quals figuraven Joan Marimon i Bernat Ça Pila. Segons l'acord establert en la sessió del 21 d'abril de 1450 se'ls atorgava poders per tractar d'obtenir les provisions pontifícies i reials sobre l'Estudi. L'ambaixada va partir per via marítima el 18 de juny i va arribar a Nàpols el 3 de juliol.

Alfons el Magnànim, en la seva residència napolitana, davant la petició formal de la ciutat, va concedir, el 3 de setembre de 1450,²⁴ que quan ho cregués oportú aquest Consell pogués fundar un Estudi General de totes les ciències amb els mateixos privilegis que Lleida i Perpinyà. Aquest cop la iniciativa i la seva possible realització va ser obra del Consell de Cent, i d'aquesta manera ho reconeix el mateix monarca en el document on es pondera l'eficàcia dels barcelonins per aconseguir la Universitat. Poc sabia el Magnànim que aquella eficàcia va ser cinquanta anys enrere una negativa rotunda davant l'oferta de seu predecessor Martí l'Humà. La monarquia no havia canviat els seus plantejaments d'obrir la porta i la seu a l'alta cultura, però l'actitud del Consell de Cent sí, i ho havia fet radicalment, més per necessitats econòmiques que per un veritable interès per la cultura.

El 3 de setembre de 1450 esdevé la data clau des del punt de vista jurídic i institucional, perquè és la culminació d'un llarg procés iniciat el 1398 per Martí l'Humà que va suposar uns durs enfrontaments entre aquest monarca i els governants de la ciutat de Barcelona.

El Consell de Cent, sempre que invoqui el privilegi de fundar la Universitat, farà referència al d'Alfons el Magnànim de 1450 i no al del rei

24. ACA, CC, perg. 386; AHCB, *Llibre Vermell*, III, 178v-180. Doc. 152, DE LA TORRE, *Documentos...*, pàg. 255-257.

Martí, ja que el privilegi del Magnànim deixava una llibertat total d'organització a la ciutat, i alhora el text havia estat elaborat tenint en compte el memorial aprovat a Barcelona el 12 de maig d'aquell mateix any pel Consell de Cent, on quedava ben clar el paper de control que el Consell tindria sobre la nova institució.

El rei Alfons el Magnànim va comunicar al papa Nicolau V la seva autorització per fundar l'Estudi General de Barcelona, i alhora sol·licitava que atorgués al nou Estudi una sèrie de privilegis.

El pontífex Nicolau V, el 20 de setembre de 1450, va erigir per una butlla atorgada a Assís l'Estudi General de Barcelona, amb els mateixos privilegis que el de Tolosa, tot i que el 19 de novembre d'aquell any va suspendre aquella butlla davant les queixes i les protestes del canceller de l'Estudi General de Lleida i del bisbe d'aquella ciutat. El pontífex va al·ludir que havia estat mal informat i que no s'havia valorat el mal que es podia fer a l'Estudi lleidatà.²⁵

A partir del 1450 van començar les veritables dificultats per convertir en realitat l'Estudi General autoritzat pel rei i pel pontífex, tot i que acabem de veure que aquest darrer el va reconsiderar. La crisi econòmica i social que flagel·lava Catalunya en aquesta època, les contínues protestes de les autoritats acadèmiques de l'Estudi General de Lleida i la guerra civil de l'època de Joan II (1458-1479), i la seva prolongació amb l'aixecament dels remences, van esdevenir les causes que van determinar que l'autoritzat Estudi General no arribés mai a funcionar al segle XV, bé que, en moltes de les deliberacions del Consell municipal, els consellers sempre recomanaven al final dels seus mandats la creació de l'Estudi General.

25. Les queixes de la ciutat de Lleida es basaven jurídicament en el fet que Jaume II, en fundar l'Estudi General, li atorgava el monopoli de l'ensenyament universitari en els territoris governats pels sobirans d'Aragó i comtes de Barcelona. Però la realitat és que aquest monopoli l'havia trencat Pere el Cerimoniós quan va fundar els Estudis Generals d'Osca i Perpinyà. L'econòmic era el problema principal, ja que Lleida temia perdre els ingressos econòmics i la vitalitat que li proporcionava l'Estudi General davant la competència que li pogués fer Barcelona.

Malgrat tot, el Consell de Cent va insistir reiteradament a mantenir viva la idea del privilegi fundacional del rei Alfons el Magnànim, com ho demostra que ja a les capitulacions de rendició de la guerra contra Joan II, firmades el 6 de juliol de 1464, se sol·licitava que es concedís una àmplia confirmació de tots els privilegis, llibertats i costums de l'Estudi General barceloní, cosa que va ser atorgada en una concessió molt més àmplia en què es revocaven tots els privilegis que s'haguessin concedit en perjudici de la ciutat de Barcelona.

Amb la recuperació política i econòmica que va representar el regnat de Ferran el Catòlic (1479-1516), la ciutat de Barcelona va obtenir un privilegi reial pel qual es reunien totes les escoles de Gramàtica i Arts de la ciutat sota l'autoritat del canceller de l'Estudi de Medicina amb els mateixos privilegis i franquícies que tenia l'Estudi General de Lleida. El rei Catòlic recollia d'aquesta manera la voluntat de Martí l'Humà, com ja s'ha assenyalat anteriorment.

No es tracta de la creació de la Universitat de Barcelona, però sí d'aprofitar una sèrie de circumstàncies favorables el 1488, que marquen una fita important amb vista al futur funcionament efectiu de la Universitat. Ferran el Catòlic va haver de fer marxa enrere pel que fa a aquest reconeixement novament arran de les queixes i amenaces de l'Estudi General de Lleida. Per aquest motiu el rei Catòlic va reconsiderar l'assumpte a Montsó, i el 12 de juliol de 1510 va declarar que *“el dit privilegi va ser expedit inadvertidament pel nostre protonotari”*, i va ordenar que en fos revocada l'execució.²⁶ Aquest va ser el final d'una situació antiga reiterada, com havia ocorregut abans entre Lleida i Osca en temps de Pere el Cerimoniós. El cert és que la Universitat de Barcelona com a Estudi General mai no va iniciar el seu trajecte real.

Però la realitat va continuar com sempre. En aquest cas el Consell de Cent, com havia fet abans Alfons el Magnànim en relació amb l'anul·lació de la butlla papal, va fer cas omís de la revocació del privilegi de Ferran II,

26. Salvador CLARAMUNT, «La fundació de la Universitat de Barcelona», *I Simposium d'Història de la Universitat de Barcelona*, 1990, pàg. 638-646.

i va continuar pagant els sous, com havia fet des de 1509, als mestres, i la mateixa Reial Audiència, el 20 de febrer de 1511, va confirmar el nomenament del canceller de l'Estudi.

Les dificultats burocraticoeconòmiques i la manca d'un edifici propi no van impedir que els estudis i les classes s'impartissin en diversos edificis de la ciutat i que fossin freqüentades per personatges que més tard esdevindrien il·lustres, com ara Ignasi de Loiola.

Finalment, va ser Carles I (1516-1556) qui, el 3 d'octubre de 1533, va donar novament validesa al privilegi fundacional de 1450 en rescatar la voluntat manifestada pel seu avi Ferran el Catòlic el 1488. El 1536, el projecte va cristal·litzar finalment. El Consell de Cent va cedir, per a la construcció de l'edifici de l'Estudi General, uns terrenys que hi havia a la part superior de la Rambla, entre els Tallers i la muralla, o sigui l'actual plaça de Catalunya. El 18 de novembre de 1536 s'hi va posar la primera pedra, gràcies a la col·laboració de ciutadans que van fer els seus donatius i les seves aportacions perquè es pogués fer realitat la Universitat tan anhelada, atès que amb els seus propis mitjans econòmics, el Consell de la ciutat es veia impotent per posar-lo en marxa. Un honorable mercader, Joan Claret, va encapçalat les aportacions amb 500 lliures en efectiu i una renda de 100 lliures anuals.

L'activitat docent en el nou edifici no va començar fins el 1559, quan ja havia esdevingut l'Estudi General de totes les facultats i feia tres anys que Felip II regnava sobre les monarquies hispàniques.

A Catalunya, a l'Estudi General de Lleida fundat per Jaume II el 1300 se li va afegir, el 1350, per voluntat de Pere el Cerimoniós, el de Perpinyà, per compensar la pèrdua de l'històric Estudi General de Montpeller, aleshores en territori de la monarquia francesa. Les fundacions d'Alfons el Magnànim foren els Estudis Generals de Barcelona i Girona, si bé cap dels dos no va funcionar plenament fins ben entrat el segle XVI. Durant aquell mateix segle es van constituir com a universitats els centres d'ensenyament superior que funcionaven a Tarragona, Vic, i el 1614, el papa Pau V reconeixia com a nou centre universitari el col·legi dels dominics de Solsona. Les sis universitats catalanes es van reduir a cinc amb la pèrdua del Rosselló en el Tractat dels Pirineus de 1659. Les altres cinc, amb una vida bastant pobre,

van ser suprimides per Felip V el 1717, i amb els seus patrimonis es va aixecar la nova Universitat de Cervera, fins que fou traslladada a Barcelona el 1837, i, per tant, la nostra institució és l'hereva de totes les catalanes medievals i de l'època moderna, fins a la nova onada de proliferació universitària, a partir de 1969. La història ens dirà com acabarà aquesta nova multiplicació de centres universitaris, i quina serà la seva comesa en el món de l'alta cultura en general; però abans d'acabar no podem oblidar les paraules que Philippus de Grevia, notable teòleg, que va arribar a ser magister a l'Estudi General de París el 1206, i canceller del 1218 al 1236, precisament en els anys més turbulents de la gestació institucional d'aquesta universitat, que es queixava de la manera següent dels seus col·legues i de la situació que li va tocar viure: *“En altre temps, quan qualsevol magister ensenyava de manera independent i quan el nom de la universitat era desconegut, hi havia més lliçons i discussions, i més interès en les coses del saber. En canvi, ara, quan us heu reunit en una universitat, les lliçons i les discussions s'han fet menys freqüents; tot es fa precipitadament, s'aprèn poc, i el temps necessari per a l'estudi es malgasta en reunions i disputes. Mentre els vells debaten en les seves reunions i estableixen estatuts, els joves organitzen complots roïns i planegen els seus atacs nocturns”*.²⁷

Jo no em queixo com Philippus de Grevia; únicament constato que les ciències han evolucionat moltíssim, però tots els protagonistes de la institució universitària continuem atrapats pels mateixos vanitosos, gremials i inoperants mecanismes de poder, com a principi del segle XIII.

27. J. VERGER, «A propos de la naissance de l'université de Paris: contexte social, enjeu politique, portée intellectuelle», *Schulen und Studium*, 88, pàg. 76, núm. 34.

Publicacions

UNIVERSITAT DE BARCELONA

